

Maria Niewiadoma

ROLA BIEGŁYCH REWIDENTÓW W PROCESIE WSPÓŁPRACY Z KONTROLĄ WEWNĘTRZNĄ I NADZOREM BANKOWYM

1. Wstęp

Na etapie wyższego rozwoju gospodarki rynkowej wzrasta ranga biegłych rewidentów, którzy wspierają działalność operacyjną w strategicznych wariantach zarządzania bankami komercyjnymi. Wiąże się to przede wszystkim z koniecznością dokonywania oceny sytuacji finansowej banków, w tym m.in. badania: ich wypłacalności, jakości aktywów, płynności płatniczej, wyników ekonomicznych, oraz zgodności udzielanych kredytów, pożyczek pieniężnych, gwarancji bankowych i poręczeń oraz zasad ostrożności z obowiązującymi w tym zakresie przepisami. Poprawność funkcjonowania banków nie jest z punktu widzenia problematyki finansowo-księgowej procesem prostym, ponieważ w praktyce gospodarczej wiąże się z kontrolą wewnętrzną, kontrolą zewnętrzną oraz ze sprawowanym nadzorem bankowym.

2. Istota różnicy między nadzorem a kontrolą w bankach

Nadzór oznacza systematyczne i bieżące sprawdzanie działalności podwładnych podmiotów, podczas gdy kontrola stanowi podsumowanie stanu zastanego w badanych jednostkach, tzn.: **kontrola** oznacza „działalność, na którą składają się ustalenie stanu obowiązującego (wyznaczeń), ustalenie stanu rzeczywistego (wykonań), porównanie wykonań z wyznaczeniami w celu ustalenia ich zgodności lub niezgodności, wyjaśnienia przyczyn stwierdzonych zgodności lub niezgodności między wykonaniami a wyznaczeniami” [10, s. 85].

Tabela 1. Różnice między nadzorem a kontrolą w bankach

Kryteria różnic	Nadzór	Kontrola
Przesłanki sprawowania czynności	Nieprawidłowe (np. nielegalne) działanie nadzorowanej jednostki	Wynika z potrzeby podjęcia przez kierowanego konkretnego działania
Przedmiot	Działalność nadzorowanego	Własna działalność podmiotu kierownictwa
Skutki prawne	Zmiana lub uchylenie niewłaściwego działania nadzorowanego bądź usunięcie ze stanowiska nieodpowiednich osób	Bezpośrednie spowodowanie działania właściwego, pożądanego, zgodnego z prawem
Zakres	Porównanie stanu istniejącego ze stanem postulowanym, oczekiwanym, ustalenie przyczyn i zasięgu rozbieżności, przekazanie kontrolowanemu wyników kontroli. Czasem obejmuje wydanie dyspozycji jednostce kontrolowanej i nadrzędnej. Zakres nadzoru jest szerszy od kontroli o możliwość wydawania wytycznych i zaleceń, tzn. oddziaływanie przewidzianymi prawem środkami na zmianę stwierdzonej sytuacji nadzorowanego podmiotu w celu zaprzestania zaistniałych naruszeń	Porównanie stanu istniejącego ze stanem postulowanym, oczekiwanym, ustalenie przyczyn i zasięgu rozbieżności, a także przekazanie kontrolowanemu wyników kontroli. Czasem obejmuje wydanie dyspozycji jednostce kontrolowanej i nadrzędnej
Podporządkowanie jednostek	Niekoniecznie wprost musi występować bezpośrednio hierarchiczne podporządkowanie jednostki nadzorowanej pod jednostkę nadzorującą	Zawsze hierarchiczne podporządkowanie kontrolowanego i kontrolującego
Cel	Zapobieganie i/lub usuwanie nieprawidłowości. Ma intensywny i bezpośredni charakter	Zdobycie danych i informacji różnego typu niezbędnych do rozeznania stanu jednostek sektora poddawanego nadzorowi
Odpowiedzialność	Organy nadzoru ponoszą odpowiedzialność w takim zakresie, w jakim mogły wpłynąć na działalność nadzorowanych jednostek za pomocą przysługujących im środków *	Organy kontrolne nigdy nie są współodpowiedzialne za działalności pokontrolne jednostki kontrolowanej
Podział (ze względu na zależność organizacyjną)	Zewnętrzny Wewnętrzny **	Zewnętrzna (poza systemem administracji państwowej) Wewnętrzna (w ramach struktur administracyjnych)
Posiadane środki do dyspozycji	Dają gwarancję względnej samodzielności prowadzących nadzór	Występuje względna samodzielność organów prowadzących kontrolę zewnętrzną Nie występuje samodzielność organów prowadzących kontrolę wewnętrzną

* W praktyce gospodarczej banki dysponują samodzielnością finansową i podejmują suwerenne decyzje, nadzór bankowy zaś odpowiada za niedopatrzania w wykrywaniu nieprawidłowości.

** Nadzór bankowy jest nadzorem raczej zewnętrznym względem banku komercyjnego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [4, s. 169-172; 5, s. 10-26; 6, s. 34-57; 7, s. 29-30; 16, s. 3-5].

Jednak często występuje mieszanie pojęć, używanie zamiennie określeń „nadzór” i „kontrola” w dokumentach, zaleceniach czy rekomendacjach obowiązujących banki [13, s. 4].

Dodatkowo **znowelizowane „Prawo bankowe”**, obowiązujące z dniem 1 maja 2004 r., wprowadziło zmiany dotyczące **kontroli wewnętrznej** w bankach; mówi się nim m.in., że: „Celem systemu kontroli wewnętrznej jest wspomaganie procesów decyzyjnych przyczyniające się do zapewnienia:

- 1) skuteczności i wydajności działania banku,
- 2) wiarygodności sprawozdawczości finansowej banku,
- 3) zgodności działania banku z normami prawa i regulacjami wewnętrznymi.

1. Zarząd banku odpowiada za zaprojektowanie, wprowadzenie oraz działanie systemu kontroli wewnętrznej, dostosowanego do wielkości i profilu ryzyka wiążącego się z działalnością banku.

2. Rada nadzorcza banku sprawuje **nadzór** nad wprowadzeniem systemu kontroli wewnętrznej oraz ocenia jego adekwatność i skuteczność. W bankach działających w formie spółki akcyjnej, w bankach państwowych i w bankach spółdzielczych nie zrzeszonych w bankach zrzeszających funkcjonuje komórka organizacyjna **audytu wewnętrznego**.

3. Zadaniem komórki **audytu wewnętrznego** jest badanie i ocena, w sposób niezależny i obiektywny, adekwatności i skuteczności systemu kontroli wewnętrznej oraz opiniowanie zarządzania bankiem, w tym skuteczności zarządzania ryzykiem związanym z działalnością banku [...].

1. Informacje na temat stwierdzonych nieprawidłowości i wniosków wynikających z przeprowadzonych **audytów wewnętrznych** oraz działań podejmowanych w celu ich usunięcia lub realizacji są przekazywane okresowo radzie nadzorczej.

2. Rada nadzorcza może powołać ze swoich członków **komitet do spraw audytu wewnętrznego**, który wykonuje **czynności nadzorcze nad działalnością komórki audytu wewnętrznego**” [21, art. 9a, b, d].

Zmiany „Prawa bankowego” w 2004 r. wyraźnie wskazują na wzrost obowiązków banków w zakresie problematyki kontroli wewnętrznej w formie:

a) obligatoryjnych obowiązków stworzenia komórek organizacyjnych audytu wewnętrznego,

b) odpowiedzialności nałożonej na zarząd i radę nadzorczą za projekt, działanie i efektywność systemu kontroli wewnętrznej,

c) fakultatywnej możliwości powołania przez radę nadzorczą komitetu do spraw audytu wewnętrznego jako **jednostki wyższej rangą nad komórką audytu wewnętrznego**.

3. Biegli rewidenci jako przedstawiciele kontroli zewnętrznej w bankach

Audytem zewnętrznym nazywany jest audyt przeprowadzany przez instytucje niezależne od kierownictwa jednostki poddawanej audytowi, np. przez Regionalną Izbę Obrachunkową, Urząd Skarbowy, Najwyższą Izbę Kontroli, Zakład Usług

Społecznych (kontrola prowadzona przez wymienione instytucje nie jest przedmiotem niniejszego artykułu).

Najistotniejsza kwestia w zakresie audytu zewnętrznego dotyczy roli **audytora zewnętrznego** na różnych poziomach systemu kontroli w banku komercyjnym. **Audytora zewnętrznego** (czyli niezależny biegły rewident, spełniający warunki do wyrażenia bezstronnej i niezależnej opinii [21, art. 66 pkt 1 i 2]) ponosi pełną odpowiedzialność za wydawanie opinii na temat sprawozdania finansowego [20] banków.

Bezstronność i niezależność podczas przeprowadzania badania w banku nie będzie zachowana, jeśli biegły rewident [18], np.:

a) posiada udziały, akcje albo inne tytuły własności w badanym banku lub w jednostce z nią stowarzyszonej, dominującej, zależnej bądź współzależnej,

b) jest albo był w ostatnich 3 latach przedstawicielem prawnym, członkiem organów nadzorczych albo pracownikiem badanego banku lub jednostki z nią stowarzyszonej, dominującej, zależnej bądź współzależnej,

c) w ostatnich 3 latach uczestniczył w prowadzeniu ksiąg rachunkowych lub sporządzaniu sprawozdania finansowego, które stanowi przedmiot badania,

d) osiągnął przynajmniej w jednym roku w ciągu ostatnich 5 lat co najmniej 50% przychodu rocznego z tytułu świadczenia usług na rzecz banku, jednostki wobec niej dominującej albo jednostek z nią stowarzyszonych, jednostek zależnych oraz współzależnych; dotyczy to zaś pierwszego roku działalności biegłego rewidenta.

Istotną kwestią jest **ryzyko badania**, na które w części niezależnej od biegłego rewidenta w jednostkach finansowych mają wpływ:

- ryzyko nieodłączne, wynikające z czynników zewnętrznych i czynników wewnętrznych, w których funkcjonuje badany bank,
- ryzyko kontroli, które wiąże się z tym, że system kontroli wewnętrznej banku nie zapobiega powstawaniu tych uchybień, nie poprawia ich, ani też nie wykrywa. Na ten rodzaj ryzyka wpływa też poziom ryzyka nieodłącznego, poprawność koncepcji przyjętych zasad sprawdzania, dokumentowania i ewidencji operacji gospodarczych oraz sprawność działania systemu kontroli wewnętrznej.

Przed przystąpieniem do badania **audytora zewnętrznego** powinien dokonać rozeznania w zakresie:

- szczegółowych przepisów obowiązujących banki,
- struktury organizacyjnej i prawnej banku,
- produktów i usług bankowych (oferowanych klientom w ramach działalności operacyjnej),
- działalności inwestycyjnej i pozostałej banku,
- przyjętych zasad (polityki) rachunkowości,
- sytuacji kadrowej,

- systemów księgowości i kontroli wewnętrznej (ze zwróceniem szczególnej uwagi wówczas, gdy podmiot korzysta z usług specjalistycznych jednostek zewnętrznych, np. w przypadku elektronicznego przetwarzania danych czy zarządzania aktywami).

Biegli rewidenci podczas przeprowadzanego badania powinni nie tylko utrzymywać kontakt z kierownictwem banku, mieć dostęp do raportów sporządzanych przez audytorów wewnętrznych i innych specjalistów, ale i być informowani o ważniejszych zagadnieniach, które mogą wywierać wpływ na metodologię, techniki i kierunki prac audytu zewnętrznego [17]. Ich podejście do audytu wewnętrznego i zarządzania ryzykiem wiąże się z tymi aspektami systemu kontroli, które wpływają na rzetelność elementów sprawozdania finansowego.

Badania przeprowadzone w banku przez audytora zewnętrznego mają na celu – zgodnie z „Prawem bilansowym” [21, art. 65 pkt 1 i art. 49 pkt 2] oraz ogólnymi normami wykonywania zawodu biegłego rewidenta [18, normy 1 i 3], ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki jednostek sektora finansowego [18, norma 2] – wyrażenie opinii wraz z raportem o tym, że sprawozdanie finansowe prawidłowo, rzetelnie i jasno przedstawia sytuację majątkowo-finansową oraz wynik finansowy podmiotu. Tak więc:

I. Opinia z badania wyrażona w formie pisemnej przez biegłego rewidenta powinna zawierać informacje, że sprawozdanie finansowe banku:

- 1) jest kompletne i zostało sporządzone na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych, zgodnie z obowiązującymi przepisami ogólnymi;
- 2) jest sporządzone zgodnie z określonymi ustawą zasadami (polityką) rachunkowości;
- 3) jest zgodne z przepisami dotyczącymi banków, ze statutem lub umową (pod względem formy i treści);
- 4) uwzględnia najważniejsze informacje niezbędne do oceny sytuacji jednostki finansowej, w tym m.in. dane dotyczące:
 - a) zdarzeń istotnie wpływających na działalność banku, które nastąpiły w roku obrotowym bądź po jego zakończeniu do dnia zatwierdzenia sprawozdania finansowego,
 - b) dochowania obowiązujących norm ostrożnościowych,
 - c) planowanych zamierzeń w dziedzinie rozwoju,
 - d) osiągnięć w zakresie badań i rozwoju,
 - e) bieżącej i przewidywanej sytuacji finansowej,
 - f) zachowania wymogów kapitałowych [22, s. 67-86],
 - g) prawidłowości ustalenia współczynnika wypłacalności,
 - h) posiadanej liczby akcji (lub udziałów) własnych oraz ich procentowego wkładu w kapitał zakładowy (wraz z podaniem poziomu cen nabycia, cen zakupu, wartości nominalnej),
 - i) liczby oddziałów, filii, zakładów,
 - j) instrumentów finansowych w zakresie

- ryzyka, np. zmiany cen, utraty płynności finansowej, zakłóceń przepływów środków pieniężnych,
- przyjętych celów i metod zarządzania ryzykiem finansowym, ze szczególnym uwzględnieniem planowanych transakcji, w odniesieniu do których prowadzona jest rachunkowość zabezpieczeń.

II. Raport sporządzony po przeprowadzonym badaniu w banku przez biegłego rewidenta powinien przedstawiać m.in. [21, rozdz. 6 art. 65 pkt 5]:

- 1) ogólną charakterystykę działalności banku (w tym m.in. opis produktów bankowych),
- 2) potwierdzenie o uzyskaniu żądanych danych, wyjaśnień, konsultacji, oświadczeń,
- 3) ocenę stosowanego systemu rachunkowości w centrali, oddziałach, filiach, zakładach,
- 4) ocenę stosowanych zasad rachunkowości (w tym szczególnie: zasady ostrożnej wyceny), poprawności ustalania współczynnika wypłacalności,
- 5) stwierdzone istotne zjawiska wpływające negatywnie na sytuację majątkową i finansową jednostki oraz na wynik finansowy (w porównaniu z poprzednimi okresami sprawozdawczymi), szczególnie gdy są skutkiem naruszenia statutu, prawa lub umowy podmiotu.

Zawartość opinii i raportu jest skutkiem opracowywanej podczas badania *dokumentacji rewizyjnej*. Jeśli zaistniała sytuacja, że audytor zewnętrzny nie brał udziału w badaniu sprawozdania finansowego banku, to wówczas na podstawie dokumentacji rewizyjnej występuje możliwość prześledzenia przebiegu toku przeprowadzonego badania i uzasadnienia dla wyrażonej opinii [21, rozdz. 6 art. 65 pkt 6].

Rola audytora zewnętrznego jest bardziej złożona w przypadku badania *skonsolidowanych sprawozdań finansowych jednostek powiązanych sektora bankowego*. **Skonsolidowane sprawozdanie finansowe** to sporządzone przez grupę kapitałową sprawozdanie finansowe [21, art. 55], obejmujące:

- 1) skonsolidowany bilans,
- 2) skonsolidowany rachunek zysków i strat,
- 3) skonsolidowany rachunek przepływów pieniężnych,
- 4) zestawienie zmian w skonsolidowanym kapitale własnym,
- 5) informacje dodatkowe, obejmujące wprowadzenie do skonsolidowanego sprawozdania finansowego oraz dodatkowe objaśnienia,
- 6) sprawozdanie z działalności grupy kapitałowej (dotyczy m.in. informacji o udziałach (akcjach) własnych posiadanych przez jednostkę dominującą jednostki, jednostki wchodzące w skład grupy kapitałowej oraz osoby działające w jej imieniu).

Celem badania sprawozdania skonsolidowanego w bankach – jak już wspomniano uprzednio – jest zbieranie bazy do wydania miarodajnej opinii i raportu o tym, czy sprawozdanie finansowe przedstawia w sposób prawidłowy, rzetelny i jasny [14]:

- sytuację majątkową i finansową grupy kapitałowej, a jeśli zostało sporządzone metodą pełną lub proporcjonalną, to czy dane objęte sprawozdaniem skonsolidowanym jednostki dominującej, a także jednostek zależnych od niej bezpośrednio bądź pośrednio oraz jednostek współzależnych, przedstawiono w taki sposób, jakby grupa kapitałowa stanowiła jeden podmiot gospodarczy, przy czym odpowiednio wykazano udziały w jednostkach stowarzyszonych i w jednostkach zależnych oraz w jednostkach współzależnych nie objętych konsolidacją,
- wynik finansowy (wraz z poprawnym ujęciem pozycji przychodów, kosztów, strat i zysków).

Specyfika pracy audytora zewnętrznego przy sprawozdaniu skonsolidowanym w banku polega przede wszystkim na sprawdzeniu, czy:

a) w sposób kompletny ujęto dane finansowe jednostek powiązanych w sprawozdaniu finansowym,

b) dane wynikające ze sprawozdań jednostek powiązanych, stanowiące podstawę konsolidacji (metodą pełną albo proporcjonalną), przekształcono z zastosowaniem jednakowych zasad rachunkowości, ustalonych na dzień bilansowy (bądź dzień wyprzedzający, nie wcześniej niż trzy miesiące, jeżeli jest to zgodne z przepisami i nie wywołuje negatywnego wpływu na prawidłowość i rzetelność sprawozdania skonsolidowanego) sprawozdania skonsolidowanego przez kierownika jednostki dominującej,

c) dokonano poprawnego przeliczenia na PLN danych wyrażonych w walutach obcych, ze sprawozdań finansowych jednostek podporządkowanych mających siedzibę za granicą,

d) dokumentacja konsolidacyjna jest kompletna, pełna, a w zapisach dokonano niezbędnych korekt oraz wyłączeń w sposób rzetelny i prawidłowy.

Biegły rewident na zakończenie przeprowadzonego badania skonsolidowanego sprawozdania finansowego jednostek sektora bankowego sporządza również opinię i raport. Te dokumenty uwzględniają założenia, które podano poprzednio, jednak ze względu na złożoność konsolidacji, należy umieścić w nich następujące dane:

I. Opinia z badania skonsolidowanego sprawozdania finansowego, wyrażona w formie pisemnej przez biegłego rewidenta, powinna zawierać m.in. następujące informacje [18, norma 3, s. 91-93]:

1) identyfikacja grupy kapitałowej następuje poprzez użycie określeń: grupa kapitałowa i nazwa jednostki dominującej,

2) ogólna opinia powinna potwierdzać:

a) zgodność z obowiązującymi grupę kapitałową jednostki dominującej przepisami prawa w zakresie, w jakim wywierają wpływ na treść skonsolidowanego sprawozdania finansowego,

b) rzetelnie oraz jasno sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy grupy kapitałowej.

II. Raport z badania skonsolidowanego sprawozdania finansowego wyrażony w formie pisemnej przez biegłego rewidenta powinien zawierać dane z zakresu sytuacji majątkowej, finansowej i wyniku finansowego grupy kapitałowej, która obejmuje jednostkę dominującą i jednostki jej podporządkowane. Raport zawiera [18, norma 3, s. 93-94]:

1) część ogólną, tzn.:

a) niezbędne elementy do spełnienia wymogów formalnych (np. dzień bilansowy, na który sporządzono skonsolidowane sprawozdanie finansowe),

b) wykaz jednostek wchodzących w skład grupy kapitałowej jednostki dominującej na dzień bilansowy (z podaniem: zastosowanej metody konsolidacji; rodzaju opinii dla konkretnych jednostek powiązanych, objętych sprawozdaniem skonsolidowanym; dnia bilansowego, na który sporządzono sprawozdania w jednostek powiązanych – jeśli różni się od dnia, na który sporządzono skonsolidowane sprawozdanie finansowe, to wówczas wraz ze sposobem przejścia na ten dzień bilansowy);

2) część analityczną, w której na podstawie ujętych danych biegły rewident powinien stwierdzić, czy na wykazany obraz sytuacji majątkowej i finansowej oraz wynik finansowy grupy kapitałowej jednostki dominującej w sprawozdaniu finansowym nie wywarły wpływu – w porównaniu z ubiegłymi okresami sprawozdawczymi – negatywne zjawiska, co sprowadza się w części szczegółowej m.in. do:

a) komentarza stosowanych w sposób ciągły zasad (polityki) rachunkowości w grupie kapitałowej wraz ze zmianami metod, zasad i skutków tych zmian,

b) analizy obliczonej wartości firmy (*goodwill*) z konsolidacji i/lub ujemnej wartości firmy (*badwill*) z konsolidacji wraz ze sposobem odpisywania tej/tych pozycji na skonsolidowany rachunek zysków i strat,

c) oceny przeprowadzonej konsolidacji kapitałów i ustalonego kapitału mniejszości,

d) oceny poprawności dokonanych wyłączeń wzajemnych rozrachunków oraz obrotów wewnętrznych (przychodów i kosztów) między jednostkami objętymi konsolidacją,

e) komentarza w zakresie poprawności dokonanych wyłączeń wyników nie zrealizowanych przez jednostki objęte konsolidacją, ujętych w pozycjach aktywów oraz z tytułu dywidend,

f) analizy przedstawionych skutków sprzedaży całości bądź części udziałów (akcji) w jednostkach podporządkowanych,

g) oceny kompletności, prawidłowości i poprawności dokumentacji dotyczącej konsolidacji.

Audytora zewnętrznego w celu uzyskania podstaw do wyrażenia opinii ma potwierdzić zgodność z zasadami (polityką) rachunkowości, postanowieniami „Krajowych standardów rachunkowości” [8; 9] i „Międzynarodowych standardów rachunkowości” [12, s. 1-25] oraz „Międzynarodowych standardów re-

wizji finansowej” (wraz z ich oficjalną interpretacją) wiarygodności danych: liczbowych i słownych, ujętych w przekazanym do badania sprawozdaniu finansowym banku.

Wiąże się to z **potwierdzeniem wiarygodności** przede wszystkim:

- wystąpienia na dzień bilansowy prawidłowo wycenionych aktywów i pasywów (w tym zobowiązań z tytułów publicznoprawnych),
- wykazanych pozycji pozabilansowych oraz rezerw na zobowiązania pozabilansowe,
- systemu ewidencji zobowiązań warunkowych (wraz z aktualną oceną związanego z nimi ryzyka, na podstawie którego tworzone są w ciężar kosztów rezerwy),
- kompletności ujęcia pozycji aktywów i pasywów, operacji gospodarczych i innych ważniejszych informacji dotyczących okresu objętego sprawozdaniem finansowym,
- prawidłowej wyceny pozycji wynikowych (kosztów, przychodów, zysków i strat) oraz poprawnego ujęcia ich w okresach, których dotyczą,
- prezentacji zgodnie z przyjętą wersją rachunku zysków i strat pozycji wynikowych,
- poprawności tworzenia rezerw celowych [15] w ciężar kosztów oraz zasad rozwiązywania rezerw celowych na dobro przychodów banku.

Sprawdzenie **wiarygodności danych** może być prowadzone przez biegłego rewidenta w banku metodą:

a) *bezpośrednią*, tj. poprzez badanie poszczególnych pozycji sprawozdania finansowego w celu ustalenia, czy spełniają określone powyżej warunki;

b) *pośrednią*, co wiąże się z badaniem systemu księgowości i kontroli wewnętrznej w zakresie stwierdzenia poprawności (*badanie zgodności*):

- funkcjonowania pionu księgowości i kontroli wewnętrznej oraz ich spójności z przepisami prawnymi wewnętrznymi i zewnętrznymi,
- działania pionu księgowości i skutecznego funkcjonowania kontroli wewnętrznej przez okres sprawozdawczy objęty badanym sprawozdaniem finansowym.

Ostatecznie potrzebne jest potwierdzenie kompletności i prawidłowego ujęcia w księgach rachunkowych zdarzeń oraz operacji gospodarczych wraz z właściwym udokumentowaniem, sprawdzeniem, przetworzeniem, gromadzeniem i przechowywaniem danych przez system księgowości i kontroli wewnętrznej. Otrzymane efekty badania zgodności w zakresie oceny funkcjonowania systemu księgowości i kontroli wewnętrznej wiążą się z ostatecznym ustaleniem stopnia zaufania biegłego rewidenta do:

- sprawności systemu kontroli w banku,
- wiarygodności danych księgowych,
- sporządzanego sprawozdania finansowego,
- możliwości realnej współpracy z innymi służbami wewnętrznymi banku, np. audytem wewnętrznym.

Ostateczna opinia niezależnego biegłego rewidenta (audytora zewnętrznego) zarówno sprawozdania finansowego jednostek sektora finansowego [18, norma 2, s. 72-86], jak i po przeprowadzonym badaniu sprawozdania skonsolidowanego jednostki dominującej [18, norma 3, s. 87-97] może być wydana jako:

- opinia bez zastrzeżeń (ew. z uzupełniającym objaśnieniem),
- opinia z zastrzeżeniem,
- opinia negatywna,
- odmowa wyrażenia opinii.

W przedstawianej opinii biegły rewident uwzględnia szczegółowe przepisy, które uzupełniają kryteria prawidłowości sprawozdania finansowego, natomiast w raporcie ujmuje się stwierdzenie stosowania się przez bank do obowiązujących norm ostrożnościowych wraz z prawidłowościami ustalenia współczynnika wypłacalności.

4. Wzajemne relacje między audytorami wewnętrznymi i zewnętrznymi oraz nadzorem bankowym

Według dokumentu Bazylejskiego Komitetu ds. Nadzoru Bankowego [1] nadzór właścicielski (*corporate governance*), budujący zasady współpracy między kierownictwem banków a nadzorcami bankowymi, obejmuje:

- mechanizmy kontroli wewnętrznych,
- niezależny audyt wewnętrzny,
- audyt zewnętrzny.

W praktyce gospodarczej powinno się dążyć do jak najlepszej współpracy między audytem zewnętrznym a audytem wewnętrznym w kwestii wykorzystywania efektów pracy, jednocześnie pamiętając o tym, że nie są to synonimy wzajemnej kontroli, które **nie mają charakteru uzupełniającego**. Różnice między audytem wewnętrznym a zewnętrznym przedstawiono w tab. 2.

Nie stworzono formalnie przepisów obligatoryjnych dotyczących współpracy między biegłymi rewidentami a systemem kontroli wewnętrznej. Jednak według **Zasady 16 Bazylejskiego Komitetu ds. Nadzoru Bankowego [1]** „Wzajemne relacje między audytorami wewnętrznymi i zewnętrznymi” nadzorcy bankowi powinni zachęcać do prowadzenia konsultacji między audytorami wewnętrznymi i zewnętrznymi poprzez wspólne spotkania i dyskusje także z zarządem i radą nadzorczą; koordynację planów kontroli; przeciwdziałanie dublowaniu się prac i czynności audytorskich.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami [19, art. 134-137 i 141], banki są obowiązane przekazać do Komisji Nadzoru Bankowego zbadane jednostkowe i skonsolidowane sprawozdania finansowe wraz z opinią biegłych rewidentów w ciągu 15 dni od dnia ich zatwierdzenia oraz w terminie 30 dni przez banki działające w holdingach. W sytuacji stwierdzenia nieprawidłowości w przeprowadzonym badaniu na zlecenie banku Komisja Nadzoru Bankowego może zobowiązać bank do zlecenia wskazanemu biegłemu rewidentowi zbadania pra-

widliwości i rzetelności wszystkich sprawozdań finansowych sporządzanych przez bank, kontroli ksiąg rachunkowych, analizy portfela kredytowego oraz innych czynności podejmowanych w ramach nadzoru bankowego. Jeśli wskutek przeprowadzonych badań stwierdzono nieprawidłowości, to wówczas koszty tego badania ponosi bank.

Tabela 2. Różnice między audytem wewnętrznym a zewnętrznym w bankach

Kryteria różnic	Audyty wewnętrzny	Audyty zewnętrzny
Osoby fizyczne (lub prawne) realizujące audyt	Pracownicy jednostki *	Zewnętrzne firmy audytorskie (biegli rewidenci)
Cele audytu	Realizacja interesów wewnętrznych banku	Służy instytucjom zewnętrznym w zakresie sprawdzenia wiarygodności sprawozdań finansowych
Podstawy analizy danych stanowiących podstawę realizacji zadań audytu	Koncentracja na przyszłych zdarzeniach gospodarczych poprzez: – ocenę systemu kontroli wewnętrznej (skupiającego się na realizacji bieżących zadań biznesu) – analizę ryzyka skoncentrowaną na zagrożeniach	Dane historyczne zgromadzone w różnych przekrojach w sprawozdawczości finansowej
Częstotliwość pracy audytu	Systematyczna praca, zaplanowana w sposób ciągły na cały rok sprawozdawczy	Praca zwykle raz w roku, po sporządzeniu sprawozdania finansowego przez bank. Występuje też ewentualność zaangażowania audytu zewnętrznego do innych zadań
Udział audytu w procesie zapobiegania praniu brudnych pieniędzy oraz wykrywanie innych nieprawidłowości i oszustw	Jest bezpośrednio zaangażowany	Bada ich wpływ na rzetelność sprawozdań finansowych
Znajomość specyfiki banku	Bardzo dobra znajomość teoretyczna i praktyczna	Znajomość teoretyczna, praktyczna znajomość następuje w trakcie prowadzenia audytu
Zakres badanej działalności podczas audytu	Wszystkie aspekty działalności banku, tzn. w ujęciu finansowym i nie finansowym	Wyłącznie finansowe aspekty działalności banku
Odpowiedzialność audytu	Opracowanie regulaminu organizacyjnego, planu audytu, pisemnych zasad polityki i procedur audytu. Regularne sporządzanie raportów po dokonanych audytach	Za wydaną opinię na temat sprawozdań finansowych
Dostępność do informacji i opracowań przygotowanych przez inne służby	Departament audytu wewnętrznego musi mieć możliwość realizacji wszelkich zadań audytorskich – z własnej inicjatywy – we wszystkich jednostkach organizacyjnych banku, łącznie z dostępem do raportów audytorów zewnętrznych	Powinni mieć dostęp do raportów przygotowanych przez audytorów wewnętrznych, kontaktować się na bieżąco z nimi i z zarządem banku

* W przypadkach wyjątkowych można zlecać audyt wewnętrzny niezależnej firmie na zasadzie outsourcingu [1, zasada 20].

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [1; 2, s. 91-100; 3, s. 25-26; 11, s. 22-25].

Ważną kwestią związaną ze współpracą biegłego rewidenta z nadzorem bankowym jest to, że audytor zewnętrzny jest obowiązany niezwłocznie powiadomić Komisję Nadzoru Bankowego o wszelkich faktach, które wskazują na [19, art. 136]:

- a) popełnienie przestępstwa,
- b) naruszenie przepisów regulujących działalność banku,
- c) naruszenie zasad dobrej praktyki bankowej bądź inne zagrożenie interesów klientów banku,
- d) wystąpienie przesłanek dla wyrażenia negatywnej opinii dotyczącej sprawozdania finansowego albo odmowy wyrażenia tej opinii.

Przy wykonywaniu przez biegłych rewidentów czynności dodatkowych, np. w zakresie zbadania prawidłowości i rzetelności wszystkich sprawozdań finansowych sporządzanych przez bank, kontroli ksiąg rachunkowych, analizy portfela kredytowego, stosuje się do nich przepisy dotyczące pracowników nadzoru bankowego wykonujących te czynności.

5. Podsumowanie

Institucje biegłego rewidenta w gospodarce rynkowej współpracują z bankami komercyjnymi przynajmniej raz w roku po zakończeniu okresu sprawozdawczego w celu badania sprawozdania finansowego na potrzeby wydania opinii oraz raportu. Ze względu na to, że w sektorach instytucji finansowych na bieżąco funkcjonują jednostki audytu wewnętrznego, przy przystąpieniu do pracy biegły rewident posiłkuje się materiałami przygotowanymi przez służby pionu kontroli wewnętrznej oraz przepisami wewnętrznymi i zewnętrznymi z zakresu m.in.: norm płynności, norm dopuszczalnego ryzyka działalności banków, płynności płatniczej, badania wypłacalności, jakości aktywów, wyniku finansowego oraz sytuacji finansowej banku. Zmiana „Prawa bankowego” w zakresie audytu wewnętrznego, obowiązująca od 1 maja 2004 r., zwracająca uwagę na konieczność instytucjonalizacji pionu kontroli wewnętrznej w bankach komercyjnych, powinna pomóc w tym względzie podmiotom finansowym, czego skutki powinny być odczuwane w badaniu sprawozdań finansowych przez biegłych rewidentów w następnych okresach sprawozdawczych. Wprawdzie wprost nie występują obligatoryjne przepisy regulujące zasady współpracy audytorów zewnętrznych z nadzorem bankowym oraz zarządem banku, lecz na potrzeby instytucji finansowych jest celowe korzystanie z uwag biegłych rewidentów umieszczanych w raportach i opiniach dołączanych do ocen sprawozdań finansowych badanych banków komercyjnych.

Literatura

[1] *Audyty wewnętrzne w bankach oraz wzajemne relacje nadzoru bankowego z audytorami wewnętrznymi i zewnętrznymi*, Bazylejski Komitet ds. Nadzoru Bankowego, 2001.

- [2] Almond S., *The External Auditor/Reporting Accountant Perspective*, [w:] Kinsella R., *Internal Controls in Banking*, J. Wiley&Sons, England 1995.
- [3] Czerwieński K., Grochowski H., *Podstawy audytu wewnętrznego*, Wyd. LINK, Szczecin 2003.
- [4] Daniluk D., *Regulacje i nadzór bankowy w Polsce*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 1996.
- [5] Dobaczewska A., *Instytucja nadzoru bankowego w świetle prawa polskiego i prawa Wspólnoty Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000.
- [6] Kałużny S., *Leksykon kontroli*, DOSKO, Warszawa, 2002.
- [7] Kaszubski R., *Nadzór właścicielski w banku*, „Przegląd Podatkowy” 1996 nr 1.
- [8] Krajowy standard rachunkowości nr 1 „Rachunek przepływów pieniężnych”.
- [9] Krajowy standard rachunkowości nr 2 „Podatek dochodowy”.
- [10] *Leksykon rachunkowości*, red. E. Nowak, PWN, Warszawa 1996.
- [11] Lewandowski D., *Audyt wewnętrzny w bankach*, „Bank” 2001 nr 12.
- [12] Machula G., Sowińska-Kobelak K., *Międzynarodowe standardy sprawozdawczości finansowej dla banków*, VIP Education Center, Warszawa 2004.
- [13] Rekomendacja H dotycząca kontroli wewnętrznej w banku, NBP GINB KNB, Warszawa 2002.
- [14] Rozporządzenie Ministerstwa Finansów z dnia 12 grudnia 2001 w sprawie zasad sporządzania skonsolidowanych sprawozdań finansowych banków oraz skonsolidowanych sprawozdań holdingu finansowego, DzU 2001 nr 152, poz. 1728, z późn. zm.
- [15] Rozporządzenie Ministerstwa Finansów z dnia 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków, DzU 2003 nr 218, poz. 2147.
- [16] Śleszyńska-Charewicz E., *Rada nadzorcza banku*, „Głosa” 1995 nr 8.
- [17] Śleszyńska-Charewicz E., *Rewizor czy audytor?* „Gazeta Bankowa” z 4-10 października 2001 r.
- [18] Uchwała nr 538/43/2002 KRBR z dnia 12 listopada 2002 r. w sprawie norm wykonywania zawodu biegłego rewidenta.
- [19] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. „Prawo bankowe”, DzU 2002 nr 72, poz. 665, z późn. zm.
- [20] Ustawa z dnia 13 października 1994 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, DzU 2001 nr 31, poz. 31.
- [21] Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2002 nr 76, poz. 694, z późn. zm.
- [22] Zawadzki P., *Trzecie badanie ilościowe. Wpływ „Nowej umowy kapitałowej” na wielkość kapitału regulacyjnego banków w Polsce*, „Bezpieczny Bank” 2004 nr 2.

THE ROLE OF THE AUDITORS IN THE PROCESS OF COOPERATION WITH THE EXTERNAL CONTROL AND THE INTERNAL CONTROL IN COMMERCIAL BANKS

Summary

The control of financial statements by the auditors in banks and in consolidated banks is the complicated problem. The article presents questions with possibilities practical cooperation between internal controls with external controls and auditors which has based on the New Banking Law and principles from the Basil Committee for Banking Control.

Dr Maria Niewiadoma jest adiunktem w Katedrze Teorii Rachunkowości i Analizy Finansowej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.